

TASAVVUF TARIQATLARI

Ilmiy rahbar: X.Samatov

Elmurodov Ziyodullo

Muhammad Al-Xorazmiy nomidagi

TATU Samarqand filiali

KI 23-04-guruh talabasi

Tel: +998 33 335 33 45

Annotatsiya: Ushbu maqolada “Tasavvuf tariqatlari” va tasavvufni bugungi hayotimizdagi o’rni haqida so’z boradi.

Kalit so’zlar: tasavvuf, tariqat,

Tasavvuf tariqatlari haqida bilishdan oldin “tasavvuf” tushunchasi haqida bilib olishimiz lozim.

Tasavvuf — islomda insonni ruhiy va axloqiy jihatdan komillik sari yo‘llovchi ta’limotdir. Tasavvuf so‘zining o‘zagi va mazmuni haqida olimlar turli fikr va taxminlar bildirishgan. Ular ichida Ibn Xalduinning fikri haqiqatga yaqin deb e’tirof etilgan. U "Muqaddima" asarida tasavvuf "suvf" — "jun", "po‘stin" so‘zidan olingan bo‘lishi kerak, zero qadimdan tarkidunyo qilgan zohidlar jundan to‘qilgan kiyim yoki po‘stin kiyib yurishni odat qilganlar, bu bilan ular bashang kiyinib yuruvchi axli dunyolardan farqli hayot tarzini o‘zlarida namoyon etganlar, deydi.⁽¹⁾

Tasavvuf g’oyalarining tarqalishi, darveshchilik harakatining rivoj topishiga turli pirlar, atoqli shayxlarning nomi bilan bog‘liq tariqatlarning ahamiyati katta bo‘lgan. Tariqat (yoki suluk – yo‘llar) bir-biridan, avvalo, islomdagi ikki mazhab – shia yoki sunnaga rag‘bati bilan, ikkinchidan, shariatga munosabati bilan, uchinchidan, muayyan tariqat tarqalgan aholining qadimiy tasavvur-odatlarini, madaniy darajasi bilan va, nihoyat, to‘rtinchidan har bir piri murshidning tarbiya usuli, ma’qul deb hisoblagan ruhiy-ma’naviy ta’sir vositalari bilan o‘zaro farqlangan. Masalan, Mesopotamiya va Eron, Hurosonda tafakkuriy-falsafiy yo‘nalish, Turkiya, Afrika mamlakatlari, qisman Hindistonda shariatga zich bog‘langan yo‘nalish, Movarounnahrda ham falsafiy va ham shariat izmidagi yo‘nalishlar birgalikda yoyilgan. Tariqatlar-ning soni elliktadan ortiq. Chunonchi, tayfuriya, zahabiya, hurufiya, hallojiya, shozaliya, junaydiya, suhravardiya, safariya, qo-diriya, ne‘matullohiya, chishtiya, nizomiya, bektoshiya, nurbaxshiya, mavlaviya, malomatiya, qalandariya, ma’rufiya, firdavsiya, nuriya, qushayriya, xalvatiya, adhamiya, ahmadiya va hokazo.⁽²⁾

Bulardan tayfuriya (Tayfur Boyazid Bistomiy nomi bilan bog‘liq), hakimiya (Hakim Termiziy nomi bilan bog‘liq), hallojiya (Mansur Hallojga nisbat beriladi), suhravardiya (Yahyo Suhravardiy nomi bilan bog‘langan) oqimlar ko‘proq nazariy

tomonlari bilan ma'lum. Chunki Bistomiy, Hakim Termiziy, Junayd Bag'dodiy yoki Yahyo Suhravardiy maxsus xonaqo tariqatini tuzib, solik tarbiyasi bilan shug'ullanmaganlar. Ularning tarafdorlari bor, xolos.

Qalandariya, malomatiya kabi oqimlar esa biror shayx nomi bilan bog'liq bo'lmagan, alohida yo'nalishlardir.

Markaziy Osiyoda quyidagi tariqatlar qadimdan keng tarqalgan: qodiriya, yassaviya, kubraviya va naqshbandiya (yoki «xojagon»).

Qodiriya tariqati eronlik shayx Geloniy (1077–1166) nomi bilan asoslangan. U asosan Bag'dodda yashab karomatlar ko'rsatish, ilmu riyozat bilan mashhur. Sunniy mazhabidadir. Abulqodir Geloniy Junayd Bag'dodiyning «sahv» (hushyorlik) kontseptsiyasini rivojlantirgan, u muridlari orasida «Buyuk madadkor» (G'avsul a'zam) nomi bilan mashhur bo'lgan. Uning tariqati hozirgi Arabiston mamlakatlari, Turkiya va O'zbekistonda tarqalgan. Abdulqodir Geloniy Movarounnahrda bo'lgan emas, ammo shunga qaramay uning tariqatining Farg'ona vodiysi, Samarqand, Qashqadaryo tomonlarda ixlosmandlari va iz-doshlari bor.

Tasavvufdan tashqari, Markaziy Osiyo mahalliy shamanistik amaliyotlarning uyi bo'lgan. Shamanlar o'z jamoalarini davolash va boshqarish uchun ruhiy dunyo bilan bog'lanishadi. Markaziy Osiyo madaniyatining bu sirli jihati Islomiy, islomgacha va mahalliy ma'naviy e'tiqodlarning uyg'unligini aks ettiradi.

Ipak yo'li ham tasavvufiy g'oyalar almashinuviga ko'maklashib, Markaziy Osiyoda turli ma'naviy manzaraga hissa qo'shdi. Bugungi kunda mintaqada tasavvuf qoldiqlari saqlanib, e'tiqod va amaliyotlarning noyob gobelenini yaratmoqda.

Tasavvuf zamon va makon jihatidan teran va keng miqyosga ega. Shuning uchun tasavvufni muayyan hududlardagi ko'rinishiga asoslanib tugal ma'noda ta'riflash mumkin emas. Tasavvuf ta'limotining tarixiga doir turli fikrlar ko'plab G'arb va Sharq olimlari tomonidan bildirilgan. Nemis olimi F.A.Toluk 1821-yil Yevropada ilk bor tasavvuf haqida lotin tilida nashr qilingan "Tasavvuf yoki forslarning panteistik teosofiyasi" tadqiqotida tasavvufni (sufiylikni) "kohinlar avlodi"dan kelib chiqqan, deb yozadi. Keyinroq tasavvuf islomga bog'liq ta'limot ekanligiga amin bo'ladi(3).

XX asrning birinchi yarim yilligida ijod qilgan R.A.Nikolsonning "Tasavvufning kelib chiqishi va rivojlanishiga oid tarixiy tadqiqot" nomli yirik maqolasida tasavvuf ta'limotining kelib chiqishi 9 ta qarash orqali bayon etiladi. U tasavvufning kelib chiqishini, dastavval, islomga bog'laydi. Uning tarixini esa yunon falsafiy manbasiga tegishli, deb ta'kidlaydi. Fano ta'limotini buddistlarning nirvanasiga aloqador bo'lishi kerak, degan taxminlar keltiradi. Shuningdek, u qator sharq mutasavviflarining tasavvufga bo'lgan fikr va ta'riflaridan 78 tasini maqolasining so'ngida ilova qilgan(4).

Tasavvuf ta'limoti uzoq davrlar mobaynida jamiyatning turli tabaqalari o'rtasida do'stlik, brodarlik rishtalari ildiz otishiga zamin yaratgan. Hozirgi paytda dunyoning ko'p mamlakatlarida Bahouddin Naqshband va naqshbandiya tariqati katta nufuzga

ega. Chunki mazkur tariqatda islom shariati mezonlari buzilishiga yo‘l qo‘yilmay, chin insoniy fazilatlar ilgari surilgan.

Ammo barcha davrlarda ham tasavvufni o‘zlarining tor doiradagi maqsadlari yo‘lida talqin etuvchilar ham bo‘lganini unutmaslik kerak. Abdulqodir Giyloni o‘zlarining “Sirrul-asror” kitoblarning 23 fasli, “Tasavvuf ahli xususining bayoni” bobida tasavvuf ahlini ikkiga bo‘ladi: avvalgi guruh–“sunniylar”, ikkinchisi esa “bid'at ahli” deb tilga olinadi. Birinchi toifa so‘zda, amalda, shariat va uning ma'nosi bo‘lgan tariqatda tamoman qoimdir. Ularni “ahli sunna val jamoa” nomi bilan ataydi. Bid'atchilar toifasiga esa shariat va tariqatga mos tushmagan ishlarni qilishga odatlanganlarni kiritadi.

Hozirgi kunda tasavvuf deganda tor ma'nodagi turli marosimbozlik, tariqatga ruju qo‘yish, ”pirparastlik ”, xudoyima-xudoyi va ehsonma-ehson yurish, boshqalardan ajratib turadigan liboslar kiyish, boshqalardan ajratib turadigan turfa rasm-rusumlarga berilib yashash tushuniladigan bo‘lib, odamlarga tariqatni shunday tushuntiradigan ayrim toifalar ham ko‘payib bormoqda. Shuningdek, bu toifalar haqiqiy mumtoz tasavvuf vakillarning tasavvufni komil musulmon yetishtirishdagi bir vosita ekani haqida o‘g‘itlarni unutib, musulmon kishilarning asosiy maqsadi tariqatga kirish, pirga qo‘l berib, uning xizmatini qilish ekani haqidagi noto‘g‘ri talqin va da'volarini ilgari surmoqdalar. Shu sababli, soha mutaxassislari tomonidan bunday toifalarni mumtoz tasavvuf namoyandalari va vakillaridan farqlay bilish hamda ularni boshqa turli oqimlardan ajratib ko‘rsatish maqsadida ularga nisbatan “tariqatchilar” atamasi iste'molga kirdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. [Wikipedia](#)
2. [Najmiddin Komilov maqolasi](#)
3. Tholuck F.A. Sufismus sive Theosophia Persarum pantheistica. Berolini, 1821. (Tasavvuf ёки форсларнинг пантеистик теософияси.) Qo‘shimcha ma'lumot uchun qarang: Суфизм / Карл В. Эрнст. – Пер. с англ. А. Горькавого. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2002. – 320с.: – С. 14
4. Nicholson R.A. “A Historical Enquiry concerning the Origin and Development of Sufism”, in JRAS, 1906. – P. 303-348.